

ROADS FOR IMPROVING VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING IN VRATSA REGION

Abstract: The ways to improve vocational education and training are extremely important for development of professional staff, for successful implementation on the labor market and last but not least, for improvement of economic well-being of the country. This report shows the ways to improve vocational education and training in Vratsa district.

Author information:

Mitko Kunev
PhD student
at Konstantin Preslavsky – University of Shumen
✉ skmitko@gmail.com
🌐 Bulgaria

Keywords:

vocational education and hairdressing,
training , hairdressing, Vratsa region.

Професионалното образование и обучение се регламентира със Закона за професионално образование и обучение и с национални наредби, произтичащи от ЗПОО като: рамкови програми; учебни планове и програми; държавни образователни стандарти; национални изпитни програми; ЗПУО; европейски нормативни документи като: препоръки; директиви; регламенти и решения. В областта на професионалното образование и обучение (ПОО) продължава започнатата реформа за подобряване на качеството и въвеждане на система за управление на професионалното образование и изграждане на мост между образователния сектор и потребностите на пазара на труда. По-конкретно се цели развитие на ПОО чрез осъвременяване на учебното съдържание в партньорство с браншовите организации, обучение чрез работа (дуална система) и съдействие за производствени стажове в реална работна среда и в учебни предприятия. Усилията са насочени към тясно обвързване на професионалното образование със социално-икономическото развитие на регионите и стратегическите отрасли на икономиката.

За подобряване на управлението и системата за осигуряване на качеството се разработва рамка за качество на дуалното обучение в партньорство с институциите, включени в Консултативния съвет по професионално образование и обучение. За повишаване на съответствието на ПОО с пазара на труда и създаване на възможности за повишаване на квалификацията за бъдещата работна сила по професии, ключови за икономиката на страната, се изпълнява проект „Подкрепа за дуалната система на обучение“. Цели се предоставяне на възможност на работодателите да наемат квалифицирани кадри с подходяща професионална подготовка и опит, придобити по време на обучението в реална работна среда.

Чрез Национална програма „Съвременна образователна среда“, модул „Модернизация на професионалното образование и обучение“ се предоставят възможности за създаване на модернизирана образователна среда и повишаване участието на ПОО в приоритетни професии като това се осъществява в сътрудничество с бизнеса. Също така по проект „Техническа помощ за основаване на секторни съвети на уменията“ по Програмата за структурни реформи на ЕК и работата на Секторния съвет за електрическа мобилност се изгражда сътрудничество в областта

на професионалното образование и обучение по браншове за отделните сектори на икономиката. За постигането на реформата се актуализира законодателната рамка. Актуализиран е Законът за професионалното образование и обучение в раздела, засягащ приема за училищно професионално образование и обучение, който с изключение на училищата по изкуствата, спортните училища и на духовните училища, предложенията за държавен и за допълнителен държавен план-прием се съобразяват с интегрираните териториални стратегии за развитие на регионите за планиране от ниво 2 и плановете за интегрирано развитие на съответните общини, а за националните училища - с Националната концепция за регионално и пространствено развитие и стратегии и програми на национално ниво. Предложенията се съгласуват с комисията по заетостта към областния съвет за развитие и с регионалните структури на работодателите, а за националните училища - и с министъра на труда и социалната политика и министъра на регионалното развитие и благоустройството. Актуализирани са: регулаторните документи засягащи документите за професионално обучение на лица, навършили 16 години; учебни планове и програми по различни учебни предмети от професионалните направления; държавни образователни стандарти за придобиване на квалификация по професии в съответствие със заявени потребности от професионалните компетентности. Актуализиран е Списъкът на професиите за професионално образование и обучение.

Осигуряват се възможности за избор на профилирано или професионално образование в зависимост от потребностите на пазара на труда, интересите на учениците и възможностите на училищата чрез планиране на държавния план-прием за 2020/2021 годна в посока на насърчаване на обучението по STEM професии. С Решение № 285 от 30 април 2020 г. на Министерския съвет е одобрена Национална програма за училищно образование „Изграждане на училищна STEM среда“. С разработването на Национална програма за развитие: България 2030, в рамките на Ос на развитие 1. Иновативна и интелигентна България, правителството е определило като приоритет 1 Образование и умения. Стремежът е България да постигне резултати в областта на образованието и обучението, които да я класират на ниво над средното за ЕС. В областта на обучението на възрастни се реализира Националната стратегия за УЦЖ за периода 2014-2020 г., актуализирана е Националната платформа „Обединени за ученето на възрастни“, актуализирана е Националната информационна система за учене на възрастни. За разработване на Национална програма в изпълнение на Обновената Европейска програма за учене на възрастни се изпълнява проект Проект № 614188-EPP-1-2019-1-BGEPKAZ-ALAGENDA, като усилията са насочени към повишаване на уменията на възрастните, както и разработване на предложения за развитие на сектора до 2030 г. Предстои извършване на оценка на въздействието на политиката за учене на възрастни, провеждана в периода 2014–2020.¹

Според проект на стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021 - 2030). „динамиката на обществения живот в 21-ви век, интензивността на темповете и нееднородността на процесите на развитие във всички обществени сфери поставят образованието, обучението и ученето пред множество от предизвикателства“. За справянето с тези предизвикателства е необходимо всеки български гражданин да бъде образован, знаещ и можещ човек с перспектива за лично и обществено благополучие. Комплексът от умения за живот в 21-ви век непрекъснато се разширява и динамично се променя. Заедно с придобиването на ключовите компетентности все по осезаема става нуждата от социална и емоционална интелигентност. През следващите десет години базовата и функционалната грамотност в областта на четенето, математиката, природните науки и технологии и дигиталните умения трябва да се доразвиват. Заедно с това ще се налага акцент върху свързващите умения като критично мислене, изказване на информирано мнение, инициативност, насоченост към решаване на проблеми и умения за работа в екип. Ще нараства

търсенето на качества на личността като етично поведение, любознателност, адаптивност, лидерство, социална отговорност и приемане на различията. Успехът на личността, както и благополучието на обществата все повече ще се определят от това, в каква степен образованието формира у всеки човек ценности и изгражда ценностно-ориентирано поведение. Все повече се очертава необходимостта от приоритизиране на възпитателната работа, включително за възпитаването на децата и учениците като достойни граждани на България, Европа и на света. Ако искаме сегашните и бъдещите ученици да се справят уверено с най-големите предизвикателства в света, е необходима промяна в начина на преподаване и усвояване на знанията и уменията при формиране на ценности и нагласи. За целта се налага преход от преподаване, запаметяване и възпроизвеждане на информация към използване на интерактивни методи, активно взаимодействие между участниците в образователния процес, персонализация на учебното съдържание и ориентация към резултати. Това са задачи за учителя на 21-ви век. Все по-ясно се очертава необходимостта учителите да са креативни, иновативни и вдъхновяващи. Те трябва да умеят да мотивират младите хора за търсене на нови знания и формиране на изследователски и творчески интереси. Необходимо е учителите да провокират у учениците стремеж към постоянство и професионализъм, развитие и взаимопомощ. Прилагането на тези политики ще повиши качеството на образованието. За постигане на тази цел образователната система трябва да бъде обезпечена с квалифицирани специалисти, които откриват и развиват заложените и талантите на всяко дете/ученик²

Правителството е с фокус, насочен върху изучаването и прилагането на компетентности в областта на математиката, природните науки и технологиите. Дигитализацията на учебния процес също е ключов елемент на модерното училище, чрез който се оптимизира процесът на обучение, повишава се неговата ефективност и се подпомага навлизането на иновации, базирани на информационно-комуникационните технологии. Постигнатото до момента развитие в областта на образованието трябва да продължи и да се надгражда, като осигурява дълготрайна устойчивост на системата и отговор на предизвикателствата на бъдещето.

Регионалното управление на образованието – Враца представи предложението за държавния план - прием, който през учебната 2022/2023 година ще се осъществява в общо 33 училища на територията на област Враца. Общият брой на паралелките за 2022/2023 е 62. Близко 77,42% от тях, или 48 ще бъдат с професионална насоченост, като 3 от тях са защитени, а с очакван недостиг – 18; останалите 14 ще бъдат профилирани. Същевременно се цели и осигуряване на достатъчно места за ученици, които да се обучават в STEM профилирани и професионални паралелки. Това означава, че бъдещите зрелостници от тези паралелки ще имат възможност да придобият специализирани знания в сферата на високите технологии. Четири са нови специалности за гимназистите:

В ПГО „Е. Багряна“ – Бяла Слатина - „Фризьор, Организация и технология на фризьорските услуги“ ; ПАГ „Н. Й. Вапцаров“ – Бяла Слатина - Организатор по експлоатация на автомобилния транспорт, Експлоатация на автомобилния транспорт; СУ – Галиче – Техник-растениевъд, Трайни насаждения; ПГ- Мизия - Химик-технолог, Технология на неорганичните вещества. Предстои държавният план-прием за учебната 2022/2023 г. за област Враца да бъде утвърден от Министерството на образованието и науката до края на месец март.³

Новите специалности са по заявки от страна на работодателите от област Враца.

Вследствие на това професионалното образование в област Враца се очертават новите предизвикателства свързани с :

1. Липса на разработени учебни материали по професионална подготовка по професия фризьор

2. В информационната база данни на работодатели има вписан само един за провеждане на дуално обучение по професия фризьор в област Враца.

3. Липса на нормативна възможност за организиране на занаятчийско обучение.

На базата от направения от нас анализ могат да бъдат очертани следните пътища за подобряване на професионалното образование

1. Актуализиране на типове учебни планове за професионална подготовка, утвърдени през 2017 г. по специалност „Фризьорство“ – II СПК и „Организация и технология на фризьорските услуги“ – III СПК⁴, съгласно ДОС⁵.

В тях не се прави разграничаване дали ученикът ще се обучава в II или III СПК – това се вижда от еднакъв брой часове в раздел Б той е 2302. По обясними причини това е така защото се определя от Рамкови програми В за професионално образование с придобиване на втора или трета степен на професионална квалификация, утвърдена със заповед на 17.03.2017 г. от МОН. В конкретния случай съпоставяйки Рамкови програми В5 и В6 и Типовите учебни планове за придобиване на II и III СПК по професия Фризьор се вижда, че ученикът се обучава по един и същ брой часове, а едните получават – II другите – III СПК .

Логично е часовете за придобиване на III СПК да са повече от броя часове за II СПК.

Ученикът завършил III СПК ще има Ниво 4 по НКР, ученикът завършил II СПК ще има Ниво 3 – НКР.⁶

Другото, което прави впечатление в типовите учебни планове, са заложените учебни предмети/модули. Сравнявайки ги с Наредба № 16 от 18 юни 2020 г. за придобиване на квалификация по професия фризьор, което представлява ДОС за придобиване на квалификация по професията. Заложените в типовия учебен план предмети /модули не кореспондират с ДОС. Това също си има обяснима причина ДОС за придобиване на квалификация по професия фризьор е издаден от МОН – 10.07.2020 г. А настоящите типови учебни планове са утвърдени на 29.08.2017 г. Съгласно чл.13(2) от Наредба № 4 от 30 ноември 2015 г. за учебния план⁷

Типовият учебен план определя учебните предмети или модули от отрасловата и специфичната професионална подготовка, изучавани в избираемите учебни часове, и тяхното разпределение по класове, етапи и степени, както и броя на учебните часове, определени за изучаването на всеки предмет за придобиване на професионално образование. Според чл. 14 (1) от същата наредба всяко училище разработва свой училищен учебен план въз основа на избран рамков учебен план или типов учебен план, който отговаря на вида на образованието и на спецификите на обучението. Избраният рамков или типов учебен план се прилага за целия етап, съответно цялата степен на образование. В този текст от наредбата става ясно че е невъзможно да се изготви училищен учебен план, който да отговаря на ДОС, тъй като за изготвянето му училището се съобразява с типовия учебен план. В ДОС е записано, че типовият учебен план се разработва въз основа на ДОС и рамковите програми по чл.10 от ЗПОО.

В преходните и заключителни разпоредби е записано, че типовите учебни планове разработени въз основа на ДОС за придобиване на квалификация по професия фризьор се прилагат от учебната 2020/2021 за учениците. От сайта на МОН се вижда, че действащите типови учебни планове по професия фризьор, утвърдени през 2017 г. са действащи до момента. Т.е не е направена актуализация.

И в Закона за професионално образование и обучение⁸ е записано, че разработването на учебните програми е въз основа на ДОС и типовия учебен план. А в момента имаме нов ДОС и не актуализиран типов учебен план, което прави учебните програми неефективни.

Съгласно Заповед от 17.03.2017 г. за утвърждаване на рамкови програми В⁹ типовите учебни планове по специалност от професия се разработват въз основа на рамковия учебен план по чл. 91, ал. 2 от ЗПУО и вариант на рамковите програми В в съответствие с ДОС за придобиване на квалификация по професии за придобиване на втора или трета степен на професионална квалификация.

Имайки предвид гореизложеното, сме направили предложение към МОН за актуализиране на учебния типов план по професия фризьор, специалност „Фризьорство“ и „Организация и технология на фризьорските услуги“ като в него бъдат внесени учебните предмети/модули съгласно ДОС. Това ще доведе до коректно структуриране на учебното съдържание, покриване на държавно образователния стандарт и качество в професионалното образование. Смятаме, че един от пътищата за подобряване на професионалното образование и обучение е именно актуален учебен план, отговарящ на ДОС. Другото предимство за учениците е, че при завършването ще имат издадени коректно свидетелства за професионална квалификация със заложените ЕРУ съгласно ДОС. Във връзка с направената констатация за актуализиране на учебния типов план спрямо ДОС бе изпратен доклад до МОН с предложение за актуализиране и изработен учебен типов план.

2. Изготвяне на учебно съдържание – учебници по специалността, наръчници или учебни помагала по професионална подготовка съгласно :

- актуализиран типов училищен учебен план.
- националните изпитни програми във връзка със ЗПУО¹⁰
- ДОС за придобиване на квалификация по професия

Съществуват няколко учебници написани от български автори и преведени на български език. Тези учебници не покриват с достатъчно информация заложеното в учебния план. Могат да бъдат използвани, но са недостатъчни. Това налага всеки преподавател по професионална подготовка да си разработи учебно съдържание, което отговаря на стандарта, включва актуални теми, тенденции и проблеми свързани с професията. Във връзка с това сме направили предложение към МОН за единен учебник по който да се преподава в професионалните гимназии имащи професия фризьор. Отговорът беше, че за 12 училища не е ефективно да се издаде учебник поради изискванията на печатницата за тираж от 60 000 броя. Съобразявайки се с това предложихме друг вариант представител от всяко училище да се включи в работен екип и да се създаде учебното съдържание в електронен вариант и да бъде достъпно за учениците от професия фризьор. По – големият брой автори би предложил създаване на солиден труд, който да бъде полезен за учениците.

3. Подготовка на кадри по професионална подготовка.

Подготовката на кадри за учители по професионална подготовка е от изключително важно значение за обучението на бъдещите фризьори. Учителите по професионална подготовка в професионалното образование изпълняват следните задачи:

- Разработват учебна програма;
- Определят образователните потребности на учениците;
- Изнасят лекции и провеждат практическо обучение и дискусии, за повишаване на знанията, уменията и компетентностите на учениците.
- Оценява теоретични и практични знания и умения.

Съществен момент е осъзнаването, че да бъдеш практик, теоретик и управляващ професионалното образование в училище трябва да притежаваш съответната информираност и желание за работа. В тази връзка законодателят предвижда възможност за обучение на наставници чрез програма за придобиване на основни педагогически и психологически знания и умения при работа с обучаваните чрез дуалната система на обучение. Също така има утвърдено удостоверение за преминалите 32 часово обучение за наставници. Наставниците са лица работещи в предприятия от реалния сектор притежават минимум 3 години трудов стаж по професията и преминали през обучение за наставници. За осъществяване на дуалното обучение има сключен договор за партньорство между работодателя и училището. Работодателя има задължение за вписване в база данни на работодателите отговарящи на изискванията за провеждане на практическо обучение в реална работна среда в министерство на икономиката.

Учителя методик изпълнява двойна функция разписана в практическото ръководство за дуално обучение¹² - от една страна е учител по учебни предмети и модули за професионална подготовка, а от друга методик по общи и специфични проблеми на педагогическата, дидактическа и методическа и професионалната квалификация на учителите по професионална подготовка и на наставниците от фирмите. Тази възможност е разписана за обучение чрез работа, което прави обучението ефективно. Друга възможност, която се предоставя за подготовка на млади учители е програмата „Заедно в час“, но тя няма компонент който да подготвя учител по професионална подготовка.

Подготовката на учители по професионална подготовка е ключът към създаването на професионални кадри, които да работят по професията след като са успешно завършили. В практиката има специалисти които могат да обяснят последователно дадена технология, но на практика не могат да я осъществят. А има и такива които на практика изпълняват технологично процеса по създаване на продукт или услуга, но не са в състояние да го опишат и обяснят, така че учениците да го разберат. За ефективното провеждане на професионално образование е необходим екип от учителя по професионална подготовка които трябва да познават нормативните документи, учебни планове и програми, да имат задълбочени теоретични и практични познания в професията, да могат по интерактивен педагогически и методичен подход да преподават учебното съдържание, и да се интересуват от новостите, които да ги държат на конкурентно място в разбиране и преподаване на професията.

4. Подобряване на материалната база в училищата.

Друг аспект за подобряване на професионалното образование е именно училищната материална база в която се реализира професионалното образование. Необходимо е да има условия както за теоретичната подготовка така и за практическата подготовка, това се обезпечава с наличие на : специфично оборудване за професията; електрически уреди, ръчни инструменти, еднократни консумативи, почистващи и дезинфекционни продукти; материали и суровини за практическо обучение. Материалната база трябва да осигури възможност на учениците, като завършат обучението си да са се докоснали до необходимите за професията оборудване, суровини и материали и да са пълноценни при заемане на длъжността по професията.

5. Обхващане на по-голям брой работодатели и включването им в осъществяване на професионално образование и обучение.

Дуалната система на обучение е много ефективна, тя дава възможност на учениците да работят в реална работна среда и да се обучават на търсените от пазара на труда умения. Другото предимство за работодателите е че имат поглед върху учениците и могат да предложат работа на успешно представилите се ученици. Освен това по време на обучението учениците получават стипендия, а лицата навършили 16 годишна възраст 90% от минималната работна заплата, съгласно закона за насърчване на заетостта. Решителността на работодателите да участват в дуално обучение не е засилена, тъй като това е свързано с осигуряване на персонал, който да администрира практическото обучение на реално работно място, свързано е с разходи по обучение на наставници, допълнителното възнаграждение на наставника по време на обучение и заплащане на стипендия или трудово възнаграждение на включените в обучение.

Обхващането на по-голям брой работодатели, които да участват в дуално обучение би могло да се повиши, ако има финансово участие на държавата за това.

6. Финансиране от страна на държавата за провеждане на професионално образование и обучение на ученици и лица, навършили 16 години.

Професионалното образование и обучение е едно от скъпо струващите образования, тъй като то трябва да обезпечи процеса с преподаватели по професионална подготовка, учебни

материали, материална база за учебна практика, суровини и продукти, финансирането се осъществява чрез различни национални и оперативни програми чрез държавния бюджет.

7. Друг аспект за подобряване на професионалното обучение е осигуряване на нормативна възможност за организиране на занаятчийско обучение, при което би могло да се разшири обхвата на включените в обучение лица със средно и по-ниско образование, съгласно чл. 45 Чираците са лица, които работят и изучават занаят при майстор по програми за обучение утвърдени от Национална агенция за професионално образование и обучение и § 60. (2) от Закон за занаятите.¹¹ в който е записано до утвърждаването от Националната агенция за професионално образование и обучение на програмите за подготовка и обучение на занаятчийски, правилата за обучение и правилниците за обучение и провеждане на изпити регионалните занаятчийски камари не провеждат калфенски изпити и не издават свидетелства за калфи, а Националната занаятчийска камара не провежда майсторски изпити и не издава майсторски свидетелства. Това автоматично блокира реалната възможност за провеждане на обучение за придобиване на квалификация по занаятчийски начин.

Актуализирането на закона за занаятите в посока задължително членство на всички майстори, премахване на текстовете в които липсва синхрон и наличие на противоречия между Закон за занаятите и Закон за професионалното образование и обучение; липса на синхрон между Закон за предучилищното и училищното образование и Закон за професионалното образование и обучение. По тези проблеми са предприети множество действия от майстори от различни регионални занаятчийски камари писани за становища включително и Съюза за стопанска инициатива беше разработила проект № BG05M9OP001-1.051-0002 – „Съвместни действия на социалните партньори за разработване на програми за обучение, политики и законодателство в областта на чиракуването“ финансиран от ОП „РЧР“ 2014-2020, съфинансиран от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.

Основната цел на проекта е чрез съвместни действия на социалните партньори да се подобрят възможностите за използване на нови системи, осигуряващи достъп до заетост, базирани на обучение чрез работа (чиракуването) в предприятията, с акцент върху занаятчийските предприятия.

Целевите групи на проекта са заети лица (наети и самостоятелно заети) и работодатели (занаятчийски предприятия).

Проектното предложение включва изпълнението на 6 взаимосвързани дейности:

1. Анализ на законодателството и политиките в областта на чиракуването
2. Изготвяне на формат и изисквания за разработване на програми за обучение на чираци
3. Разработване на програми за обучение на чираци
4. Разработване на методически указания за майстори и обучители-наставници от микро и малки предприятия за провеждане на обучение на чираци
5. Пилотно тестване на разработените програми и методически указания за обучение на чираци
6. Разработване на предложения за национални политики и промени в законодателството, които да насърчават и подпомагат чиракуването

Дейностите ще бъдат изпълнявани съвместно от екипи на Кандидата и Партньора.

След осъществяване на промените в закона за занаятите и реализиране на планираните дейности по проекта ще се даде възможност за :

- Налични програми за обучение
- Указания за майстори и наставници, което ще повиши качеството на обучението
- Национални политики насърчаващи чиракуването, което ще доведе до реална възможност за провеждане на занаятчийско обучение, осигуряване на заетост, реализиране на

пазара на труда, възможност за квалификация на лица с основно и по-ниско образование в област Враца.

С изложеното по-горе очертахме пътищата за подобряване на професионалното образование и обучение в област Враца. Професионалното образование и обучение ще отговаря на стандартите, ще има повече желаещи да се обучават, завършилите ще намерят своята професионална реализация, работодателите ще разполагат с обучени кадри за своята икономическа дейност, с което ще се подобри в крайна сметка икономическото развитие на региона.

References:

1. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/national-reforms-vocational-education-and-training-and-adult-learning-9_bg - Natsionalni reformi na profesionalното образование i obuchenie na vazrastni – Ofitsialen uebsayt na Evropeyskia sayuz.
2. <https://mon.bg/bg/143> - Strategicheskata ramka za razvitie na obrazovaniето, obuchenieto i ucheneto v Republika Bulgaria (2021 - 2030)
3. <https://darik.bg/otkrivat-4-novi-specialnosti-sled-sedmi-klas-v-uchilista-na-oblast-vraca> - Otkrivat 4 novi spetsialnosti sled 7 klas v uchilishta na oblast Vratsa.
4. <https://mon.bg/bg/100057> - Uchebni planove i programi po profesionalna podgotovka, utvardeni prez 2017 g.
5. <https://mon.bg/bg/100308> - Naredba №16 ot 18 yuni 2020 g. za pridobivane na kvalifikatsia po profesia „Frizyor“
6. <https://www.navet.government.bg/bg/natsionalna-kvalifikatsionna-ramka/> - Natsionalna kvalifikatsionna ramka
7. <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2136691946> - Naredba 4 ot 30 noemvri 2015 g. za uchebnia plan
8. <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134673921> Zakon za profesionalното образование i obuchenie
9. <https://mon.bg/bg/42> - Zapoved ot 17.03.2017 g. za utvarzhdavane na ramkovi programi V za profesionalno образование.
10. <https://mon.bg/bg/100920> - Natsionalni izpitni programi vav vrazka sas ZPUO
11. <https://www.lex.bg/index.php/laws/ldoc/2135184905> - Zakon za zanayatite izm. DV. br.17 ot 26 Fevruari 2019g.
12. <https://mon.bg/bg/100053> - Praktichesko rakovodstvo za dualno obuchenie